

Justyna Mokras-Grabowska

Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych,
Instytut Geografii Miast i Turyzmu, Zakład Geografii Rekreacji
e-mail: justyna.mokras_grabowska@op.pl

**DOZNANIA MULTISENSORYCZNE W NOWEJ PRZESTRZENI
TURYSTYCZNEJ MIASTA. PRZYKŁAD KOMPLEKSU EC1 W ŁÓDŹ**

**Multisensory experiences in the new tourist space in the city
The example of the EC1 post-industrial complex in Łódź**

Słowa kluczowe: miejska przestrzeń turystyczna, nowa przestrzeń turystyczna, kompleks EC1 w Łodzi, doznania multisensoryczne, zmysły, percepcja zmysłowa, odczucia, emocje
Key words: tourist space of the city, new tourist space, EC1 post-industrial complex in Łódź, multisensory experiences, senses, sensory perception, sensations, emotions

WPROWADZENIE

Sformułowanie jednoznacznej definicji przestrzeni jest zadaniem bardzo trudnym – nie ma jednego uniwersalnego jej określenia. Poszczególne dziedziny nauk posługują się dla swoich potrzeb różnymi jej rodzajami. Każda przestrzeń posiada jednak charakter relacyjny (Kaczmarek 2005, s. 18). Podstawą tej relacji jest postawa poznawcza podmiotu wobec otaczającej go rzeczywistości.

Przestrzeń to jednak nie tylko suma fizycznych elementów, jakie się na nią składają – to ciąg przypisanych wartości, symboli i wrażeń. Rejestrowane i interpretowane są one zarówno osobno, jak i jako forma całościowa, złożona. W kategoriach percepcyjno-psychologicznych przestrzeń daje subiektywny obraz postrzeganych elementów.

Również przestrzeń turystyczna jest czymś więcej niż fragmentem Ziemi pełniącym funkcje turystyczne. To sieć powiązań elementów występowania: turystów, infrastruktury z której korzystają, miejsc, które odwiedzają, ich oznaczeń, obsługi (usługodawców, właścicieli, zarządców, kreatorów), ale też wyobrażeń, doświadczeń i przeżyć (Więckowski 2014, s. 19). W rozpoznawanie, porządkowanie, akceptację i wartościowanie poszczególnych jej obszarów zaangażowane są wszystkie zmysły (Łosiak, Tańczuk 2015, s. 193). Multisensoryczny wymiar miejsc stanowi w doświadczeniu turystów istotną składową. A zatem, chociaż

w badaniach geograficznych powinno się traktować przestrzeń turystyczną przede wszystkim jako jedną z podprzestrzeni rzeczywistej przestrzeni geograficznej, w której występuje ruch turystyczny, to aby ją lepiej zrozumieć, nie należy zapominać o innych sposobach jej pojmowania, a zwłaszcza o przestrzeni subiektywnie postrzeganej przez człowieka, którą M. Merleau-Ponty nazywa „przestrzenią antropologiczną” (Kowalczyk 2014, s. 9).

Łódź to miasto, w którego historii najważniejszą rolę odegrał rozwijający się tu od początków XIX w. przemysł włókienniczy. Materialne dziedzictwo epoki industrialnej tworzy dziś niepowtarzalny element przestrzeni miejskiej, stanowiący o jej unikalnej ofercie turystycznej. Dokonywane w tej przestrzeni przekształcenia i rewitalizacja zdegradowanych fragmentów miasta determinują coraz większą popularność Łodzi.

Jednym z najbardziej znanych projektów z tego zakresu jest kompleks EC1 powstały w miejscu, gdzie w 1907 r. uruchomiono pierwszą komercyjną elektrownię miejską. Ten zrewitalizowany, wewnątrzmiejski teren postindustrialny, to także nowa przestrzeń turystyczna miasta. Stanowi ona istotny, coraz bardziej doceniany i poszukiwany przez turystów, walor krajobrazu miejskiego.

W artykule zaprezentowano wyniki badań dotyczących percepcji rewitalizowanej¹ przestrzeni miejskiej – kompleksu EC1 w Łodzi. Celem zastosowanego sondażu diagnostycznego było zgromadzenie wiedzy na temat doznań multisensorycznych, a także skojarzeń, odczuć i emocji w nowej, postindustrialnej i ciągle jeszcze tworzonej przestrzeni miasta. Dzięki badaniom uzyskano subiektywny obraz postrzeganych elementów przestrzeni miejskiej, która posiada nie tylko aspekt materialny, ale również płaszczyznę asomatyczną o różnorodnych, indywidualnych dla jednostki, tonacjach i zabarwieniach.

WRAŻENIA ZMYSŁOWE I ICH ZNACZENIE W PROCESIE PERCEPCJI

Znaczenie doświadczeń zmysłowych w poznawaniu świata, w tym podczas eksploracji przestrzeni turystycznej (lub w szerszym ujęciu geograficznej) stanowi istotny przedmiot rozważań zarówno w literaturze polskiej, jak i anglojęzycznej. Odwiedzane przez turystów miejsca, dzięki doznaniom zmysłowym zyskują charakter multisensoryczny – oparty przede wszystkim na sygnałach odbieranych zmysłem wzroku (80-90%), jednak wspomagany również poprzez działanie pozostałych zmysłów – słuchu (7%), węchu (3,5%), dotyku (1,5%) i smaku (1%) (Agapito i in. 2013, s. 62; Kowalczyk 2008, s. 37). To właśnie doznania zmysłowe zapewniają turyście pożądane, osobiste doświadczenie, a także rozumienie przestrzeni, miejsca i czasu. Powodują one, iż przestrzeń jest nie tylko wypełniona fizycznymi obiektami, ale posiada także znaczenia kulturowe i jest rezerwuarem

¹ Rewitalizacja rozumiana jest jako działania mające na celu ożywienie gospodarcze oraz zmianę struktury przestrzennej i funkcjonalnej zdegradowanych obszarów miejskich, w tym przemysłowych (Kaczmarek 2001, s. 16).

bodźców percepcyjnych.

Zmysł definiowany jest jako zdolność organizmu do odbioru i analizy bodźców zewnętrznych i reagowania na nie (*Słownik języka polskiego* 1981, s. 1043). Zdaniem M. Gołaszewskiej (1997, s. 10) zmysł to całość psychofizyczna zaangażowana przy odbieraniu wrażeń poprzez odpowiednie receptory (np. oko, ucho). Odpowiedzią psychofizyczną na bodziec odbierany za pomocą danego receptora jest wrażenie – informacja o własności przedmiotu (np. barwie, smaku, temperaturze). W literaturze przedmiotu najczęściej wyróżnianych jest pięć podstawowych wrażeń zmysłowych: wzrokowe (np. barwa, linia, kształt), słuchowe (np. wysokość i współbrzmienie dźwięków), smakowe (rodzaj smaku i jego nasilenie), węchowe (rodzaj i nasilenie zapachu) oraz dotykowe (w tym wrażenia kinestetyczne mięśniowo-stawowe, odczuwanie bólu, zimna, ciepła, równowagi) (Gołaszewska 1997; Agapito i in. 2013, s. 63).

Odczuwanie poszczególnych wrażeń zmysłowych to element złożonego procesu poznawczego, określanego mianem percepcji. Polega on na świadomej strukturyzacji elementów przestrzeni. Powstały w efekcie obraz świata jest strukturą poznawczo-wartościującą, zwaną wyobrażeniem (Mordwa 1993, s. 69). Percepcja to postrzeganie i uświadomienie sobie spostrzeganego przedmiotu lub zjawiska, a także zaobserwowanie jego stanu lub przebiegu (Szafrąnska, Kaczmarek 2007, s. 47). Jest to rejestracja świata zewnętrznego przebiegająca w trzech etapach: odbiór, wewnętrzna interpretacja (zrozumienie, identyfikacja) oraz rozpoznawanie i przypisywanie znaczenia spostrzeżeniom. Percepcja jest procesem aktywnego odbioru, analizy i interpretacji zjawisk, w których nadchodzące aktualnie informacje przetwarzane są na podstawie zarejestrowanej w pamięci wiedzy o otaczającym świecie (Szkurlat 2007, s. 64).

Analiza wielozmysłowej percepcji przestrzeni geograficznej, polega na badaniu odczuć-emocji (stanów psychicznych) wywoływanych cechami elementów tej przestrzeni oraz zjawiskami w nich występującymi i postrzeganymi poszczególnymi zmysłami. Powstałe w procesie percepcji odczucia-emocje można podzielić na pozytywne (np. odprężenie, zadowolenie) oraz negatywne (np. napięcie psychiczne, stany lękowe).

W ten sposób mamy do czynienia z powstawaniem krajobrazów zmysłowych (ang. *sensescapes*), składających się na całokształt doświadczeń turystycznych (Agapito i in. 2013, s. 62). W literaturze przedmiotu można także spotkać się z określeniami: krajobrazy zapachowe (ang. *smellscapes*), krajobrazy/pejzaże dźwiękowe (ang. *soundscape*), krajobrazy smakowe (ang. *tastescapes*), krajobrazy dotykowe (ang. *haptiscapes*). Mają one podstawowe znaczenie w zjawisku określanym mianem poczucia miejsca (ang. *sense of place*) oraz przywiązania do miejsca (ang. *place attachment*), sugerującym istnienie holistycznej, sensorycznej relacji pomiędzy ciałem, myślą i przestrzenią. Relacja ta jest zdeterminowana fizycznie, społecznie i kulturowo.

Na sposób i charakter postrzegania przestrzeni wpływa wiele różnych czynników indywidualnych dla podmiotu, do których zalicza się m.in.: wykształcenie,

nabyte doświadczenie, sytuację materialną, wiek, środowisko społeczne jednostki oraz jej przynależność do określonego kręgu kulturowego. Ważne jest także pochodzenie, stopień oswojenia i zażyłości z przestrzenią (Majchrzyk 2010, s. 320). Jak podaje S. Mordwa (2003, s. 22), Pocock i Hudson (1978) wyróżniają cztery rodzaje czynników wpływających na odbiór bodźców z przestrzeni: sposób i zdolność widzenia jednostki, jej osobowość psychologiczna, uwarunkowania społeczno-kulturowe oraz tzw. nastrój chwili. Jak pisze Lin Yutang: „*Połowa piękna krajobrazu zależy od jego walorów, druga połowa od człowieka, który na nie patrzy*” (za: Agapito i in. 2013, s. 63).

Istnieją dwie podstawowe grupy determinant percepcji przestrzeni turystycznej – związane z człowiekiem i jego doświadczeniami oraz związane z odwiedzanym obszarem. W pierwszej grupie można wymienić następujące determinanty:

1. indywidualną charakterystykę biologiczną człowieka (m.in.: pamięć biologiczna przeszłości, integracja sensoryczna, wiek, płeć, stan zdrowia),
2. chwilową dyspozycję człowieka (m.in. stan emocjonalny, samopoczucie, nastrój),
3. środowisko społeczno-kulturowe człowieka (m.in.: pochodzenie, tradycje, stereotypy kulturowe, przekaz rodzinny, wrażliwość moralna, doświadczenie życiowe),
4. poziom i kierunek wykształcenia, zainteresowania, świadomość człowieka (m.in.: wiedza i system jej nabywania, zainteresowania, zawód wyuczony i wykonywany),
5. pozostałe (m.in.: związki z obszarem, częstotliwość odwiedzin, długość interakcji z otoczeniem, adaptacja do miejsca w przestrzeni).

W drugiej grupie znajdują się z kolei elementy związane z obszarem – walory i infrastruktura turystyczna, sytuacja społeczno-ekonomiczna i polityczna obszaru oraz czynniki ekologiczne. Tu także znaczenie ma narracja turystyczna (określana także mianem niematerialnych walorów przestrzeni) oraz opinie ekspertów.

Istotnym wydaje się fakt, iż percepcja z reguły obejmuje tylko niewielki wycinek przestrzeni – aktualnie użytkowane i postrzegane miejsce (Mordwa 2003, s. 24). Stąd, w literaturze przedmiotu z zakresu geografii percepcji można spotkać się z pojęciem miejsca oznaczającego tę część przestrzeni, która jest silnie uświadamiana i doświadczana. Zdaniem S. Bernata (2015) miejsce to fragment przestrzeni, wyodrębniany przez jednostkę w procesie indywidualnego doświadczania w przestrzeni znaczeń, symboli i wartości. To pojęcie bardziej konkretne niż przestrzeń, jej element punktowy (Tuan 1987). Przestrzeń jest bowiem potencjalną lokalizacją miejsc, niezagospodarowanym rejonem możliwości budzącym odczucia strachu i wolności. Zamknięta i ucłowieczona przestrzeń staje się miejscem (Affek, 2011). Miejsce jest więc znane, przyswojone, własne i ściśle ograniczone. Ma charakter zmysłowy i niematerialny – można je zobaczyć, poczuć, usłyszeć (Jałowiecki 2012, s. 197; Majchrzyk 2010, s. 318).

ODCZUCIA SENSORYCZNE W MIEJSKIEJ PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Zdaniem S. Liszewskiego (2008), przestrzeń miejską charakteryzuje specyficzna organizacja i krajobraz oraz pozarolnicza działalność człowieka. Ma ona określony status prawny i jest zamieszkała przez wyróżniającą się wieloma cechami społeczność lokalną. Przestrzeń miejska może stanowić także jeden z rodzajów przestrzeni turystycznej, wyróżnianej ze względu na specyfikę obszaru, na którym obserwuje się zjawisko ruchu turystycznego (Włodarczyk 2009, s. 95). Wraz z rozwojem gospodarki rynkowej i pojawiającymi się w turystyce nowymi trendami, powiększa się także spektrum obiektów, które stają się przedmiotem zainteresowania turysty w mieście (Mokras-Grabowska 2014, s. 25). Na potrzeby turystyczne anektowane są coraz to nowe przestrzenie geograficzne miast (w tym m.in. obszary postindustrialne, zdegradowane), co ma związek z modą na poszukiwanie niepowtarzalnych doznań i doświadczeń. Doznania jedynie wizualne zdają się być coraz mniej wystarczające dla współczesnych turystów, scenariusze zwiedzania zmieniają się, a na doświadczenie turysty składają się kombinacje dźwięków, zapachów, smaków czy dotyków. Stąd, coraz częściej promuje się typ turystyki, polegający na wielości doznań, poszukiwaniu *genius loci*, czyli ducha miejsca, stanowiącego o jego wyjątkowej atmosferze (Bernat 2014; Stasiak 2013; Wieczorkiewicz 2008; Gehl 2009; Urry 2002).

Z humanistycznego punktu widzenia miasto jest przestrzenią indywidualną, która jest postrzegana przez człowieka na różne sposoby i doświadczana poprzez zaangażowanie sfery racjonalnej, emocjonalnej oraz zmysłowej (Majchrzyk 2010, s. 317). Percepcja miejskiej przestrzeni turystycznej to zatem nie tylko jej aspekt materialny, ale również płaszczyzna asomatyczna, pozornie niedostrzegana, odbierana subiektywnie przez jednostkę. Miasto dostarcza odbiorcy szeregu doznań zmysłowych, w których przeplatają się ze sobą obrazy, dźwięki, zapachy, tworząc całość doznań estetycznych. Poprzez te doznania, przestrzeń staje się różnorodna, posiada subiektywne tonacje i zabarwienia. Fragmenty przestrzeni postrzegane przez turystę stają się zatem subiektywną przestrzenią turystyczną (Zajadacz 2011, s. 110).

Przykładów oddziaływania elementów przestrzeni miejskiej na jakość doświadczeń jest wiele. Wysokie budowle, symetria i powtórzenia – wpływają na odczucie dominacji architektury w danym miejscu. Chłodne, nienasycone i jasne kolory przyczyniają się do wzrostu doświadczanej przestrzeni, z kolei ciemne, nasycone – powodują efekt odwrotny. Oświetlenie form przestrzennych (jasność) stanowi o doznawanej w przestrzeni przyjemności. Symetria i powtórzenia – o dominacji architektury. Z punktu widzenia pobudzeń emocjonalnych istotne są takie zmienne jak m.in.: porządek, czytelność, przejrzystość, spójność. W percepcji przestrzeni miejskiej ważne są także materiały i konstrukcje budowlane – np. ciemnoszara stal wyraża masywną, techniczną atmosferę, szkło kojarzy się z nowoczesnością i czystością, drewno z domem, kamień z trwałością. Duże powierzchnie okien dają wrażenie transparentności, wpływają na polepszenie percepcji wnętrza. W przypadku doznań dotykowych znaczenie mają m.in.: chropowatość, miękkość powierzchni

i temperatura materiału. Różnorodne detale architektoniczne, materiały i kolorystyka przyczyniają się do identyfikacji miejsc i odczucia ich rytmu (Zajac 2010, s. 49).

Ciekawych spostrzeżeń dotyczących percepcji przestrzeni miejskiej dostarcza B. Jałowiecki (2012, s. 81), pisząc o obrazowości i znakowości ulicy. Obrazowość ulicy to zdaniem autora zdolność generowania w świadomości jednostki obrazów łatwych do identyfikacji. Z kolei forma przestrzenna i społeczna nadają jej znakowości, która pozwala łatwo zapamiętać dany fragment przestrzeni miasta. Turyści poszukują w mieście klimatu, atmosfery, ducha miejsca. Ulice w mieście są „teatrem”, mają swój specyficzny rytm ruchu, który stanowią nie tylko potoki samochodów czy przechodniów, ale także zdarzenia, które odbierane są wzrokowo, słuchowo, węchowo czy dotykowo (Jałowiecki 2012, s. 95). Doświadczanie przestrzeni miejskiej wybiega zatem daleko poza wymiar wzrokowy i obejmuje także te jej wymiary, na które zmysł wzroku pozostaje nieczuły. Zmysłem wzroku postrzegane są m.in.: budynki, szyldy, wystawy sklepowe i ruch uliczny. Zmysłem słuchu: natężenie i brzmienie ruchu ulicznego (np. warkot silników samochodowych, przejazdy autobusów, sygnały policji, karetek pogotowia, straży pożarnej), kroki przechodniów, gwar rozmów (np. szmery, szepty, krzyki, cisza), tony muzyki (np. z kawiarni, barów, sklepów). Zmysłem węchu: zapachy pożywienia z restauracji, barów, kiosków gastronomicznych, zapachy kawy z kawiarni, nieprzyjemny zapach resztek jedzenia oraz pyły snujące się nad ulicą (w tym spaliny samochodowe). Przestrzeń miejska nie jest zatem jednoznaczna, jednowymiarowa. W pejzaż miasta wpisane są dźwięki, zapachy i smaki.

DOZNANIA SENSORYCZNE W NOWEJ PRZESTRZENI MIEJSKIEJ. PRZYKŁAD KOMPLEKSU EC1 W ŁODZI – WYNIKI BADAŃ

Kompleks EC1 w Łodzi posiada odległą historię, nierozzerwalnie związaną z przemysłowym rozwojem miasta. W 1907 r. przy ulicy Targowej w Łodzi uruchomiono pierwszą komercyjną elektrownię (<https://ec1lodz.pl>). Jej najciekawszym elementem, przetrwałym do dziś i wykorzystywanym jako sala wystawieniczo-koncertowa, jest wybudowana w stylu secesyjnym Hala Maszyn. Rozwój elektrowni przerwała I wojna światowa. W 1930 r. wybudowano nową elektrownię – turbozespół firmy Brown Boveri. Jej stalowa, nitowana konstrukcja wypełniona cegłami, nadała całości modernistyczną formę. Ponad budynkami kotłowni, pompowni i nastawni, górowała zachowana do dziś, wysoka na ponad 40 m chłodnia kominowa. Zniszczeń dawnej łódzkiej elektrowni dokonał pożar, który wybuchł w 1943 r. – dewastacji uległ wówczas m.in. dach secesyjnej Hali Maszyn oraz jeden z turbozespołów. W latach powojennych, w 1953 r. obiekt wszedł w skład zespołu czterech łódzkich elektrociepłowni. Nazwa EC1 po raz pierwszy pojawiła się w 1960 r. – w celu oznaczenia najstarszej łódzkiej elektrowni komercyjnej. Budowa kolejnych elektrociepłowni w Łodzi (EC2, EC3, EC4) spowodowała, że EC1 stała się elektrociepłownią szczytową, wspomagającą system parowy Elek-

trociepłowni EC3. W roku 2000 elektrociepłownia EC1 zakończyła swoją pracę i ostatecznie została przekazana miastu (2003 r.). W maju 2008 r. rozpoczął się proces rewitalizacji obiektu – uchwałą Rady Miejskiej powołano do życia instytucję kultury – „EC1 Łódź – miasto kultury”. Całkowita wartość projektu wyniosła 265 mln zł., z czego 82 mln pochodziły z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. W ramach rewitalizacji przeprowadzono modernizację i renowację budynków przemysłowych, adaptując je do nowych funkcji. Proces rewitalizacji nawiązywał do historycznego charakteru zabudowy – zachowano dawny układ, kubaturę, formę i większość zewnętrznych cech elewacji, w tym liczne detale architektoniczne.

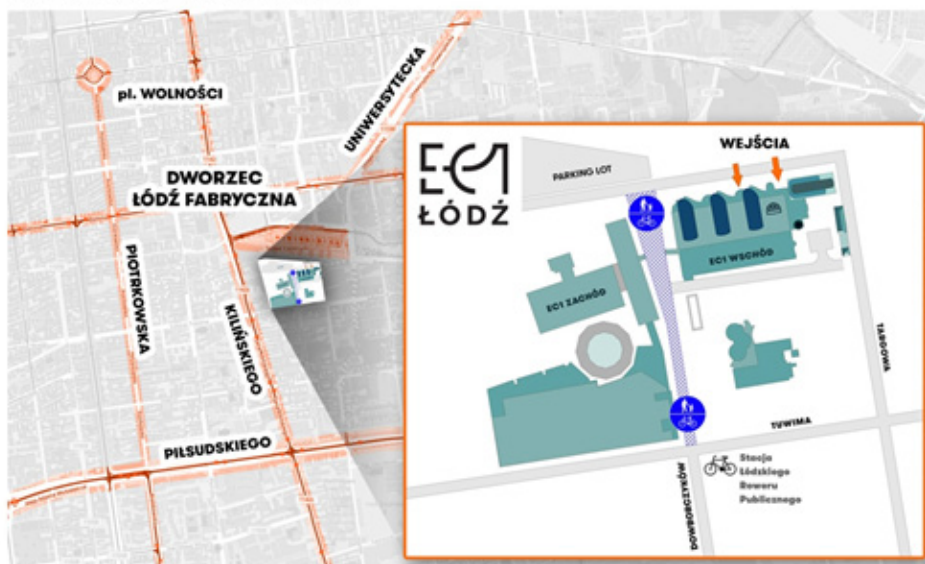
Fot. 1. Kompleks EC1 Wschód w Łodzi – widok ogólny i secesyjna Hala Maszyn
Photo 1. EC1 Lodz complex (East) – general view and Machine Hall

Źródło (source): www.ec1lodz.pl.

Aktualnie zespół dawnej łódzkiej elektrowni to instytucja kultury – „EC1 Łódź – Miasto Kultury w Łodzi” (fot 1, 2). Zrewitalizowany kompleks pełni funkcje kulturalno-artystyczne oraz edukacyjne – to przestrzeń przystosowana do działań artystycznych, warsztatów i imprez. Pojawia się tu zatem także ważna funkcja rekreacyjna (rekreacja kulturalna, twórcza), w tym turystyczna. Od stycznia 2016 r. w Kompleksie EC1 działa jedno z najnowocześniejszych w Europie Planetariów. W zachodniej części kompleksu EC1 powstaje aktualnie największe w Polsce, interaktywne Centrum Nauki i Techniki, dające możliwość zdobywania wiedzy na temat przetwarzania energii, a także praw i zjawisk chemicznych i fizycznych. Jego istotą będą trzy ścieżki edukacyjne: ścieżka energetyczna, ścieżka historii, cywilizacji i nauki oraz ścieżka „Mikroświat – Makroświat”. Wschodnia część kompleksu EC1 jest siedzibą Narodowego Centrum Kultury Filmowej – unikatowym w Europie Środkowo-Wschodniej ośrodkiem kulturalno-edukacyjnym z zakresu sztuki filmowej. W kompleksie EC1 znajdują się ponadto: Łódź Film Commission (kompleksowe wsparcie filmowców) oraz Centrum Komiksu i Narracji Interaktywnej (sztuka komiksowa).

Mimo, że kompleks EC1 jest cały czas w trakcie powstawania, a poszczególne jego części są sukcesywnie oddawane do użytku, istnieje już możliwość zwiedzania rewitalizowanych przestrzeni. Ustalone terminy zwiedzania obiektu podawane są na stronie internetowej (zapisy drogą elektroniczną), a samo zwiedzanie odbywa się pod opieką przewodnika – pracownika kompleksu EC1. Ze względu na bezpieczeństwo, liczba uczestników jest ograniczona do 50 osób.

ŚCISŁE CENTRUM ŁODZI

Fot. 2. Kompleks EC1 w Łodzi – mapa projektu
Photo 2. Plan of the complex EC1 Łodz

Źródło (source): www.ec1lodz.pl.

Podczas wycieczki uczestnicy mają możliwość obejrzenia secesyjnej Hali Maszyn, zrewitalizowanych pomieszczeń przeznaczonych aktualnie na potrzeby różnorodnych wydarzeń (sale konferencyjne), przejścia terenem zewnętrznym EC1 Zachód, podziwiania z zewnątrz budynków kotłowni, maszynowni oraz wejścia do wnętrza zabytkowej chłodni kominowej z 1929 r. (z zawieszonym Wahadłem Foucaulta). Dużą atrakcją dla zwiedzających jest wjazd na taras widokowy, z którego rozciąga się rozległa panorama miasta (w tym na nowo powstały dworzec Łódź Fabryczna).

Kompleks EC1 w Łodzi zaczyna zatem stanowić nową przestrzeń turystyczną miasta. Zgodnie z zaproponowanym przez B. Włodarczyka (2009, s. 102) modelem przejścia przestrzeni turystycznej (w kontekście przekształceń ogólnej przestrzeni geograficznej) wyróżniane są przestrzenie: przedturystyczne, turystyczne (nowe, dojrzałe, stare) oraz postturystyczne. Nowa przestrzeń turystyczna definiowana jest jako ta, pełniąca funkcje turystyczne w krótkim przedziale czasowym i będąca w okresie początkowym swojego rozwoju. W przypadku omawianego w artykule kompleksu EC1, jej „nowość” przejawia się w kontekście rozwoju nowej infrastruktury turystycznej miasta, a co za tym idzie – pojawienia się w niej ruchu turystycznego. Charakterystyczny jest tu proces restrukturyzacji i rewitalizacji przestrzeni wcześniej pełniącej inne funkcje, co ostatecznie doprowadziło do wzrostu jej wartości oraz powstania nowych, „lepszyc” jakościowo i infrastrukturalnie przestrzeni. Rewitalizacja jako proces integrujący wymiar gospodarczy, społeczny, kulturowy i przestrzenny ma bowiem wpływ na poprawę wizerunku miasta (Kaczmarek 2001). Pojawienie się nowych funkcji oraz przekształcenia przestrzenne na omawianym obszarze prowadzą do wzrostu atrakcyjności miasta i umocnienia się jego postindustrialnego wizerunku.

Badania percepcji rewitalizowanej przestrzeni miejskiej przeprowadzono na terenie kompleksu EC1 w Łodzi w dwóch terminach: 15 i 29 października 2016 r. Celem zastosowanego w badaniach sondażu diagnostycznego było zgromadzenie wiedzy na temat doznań multisensorycznych, a także skojarzeń, odczuć, emocji w nowej przestrzeni miasta. Prezentowane w artykule wyniki stanowią pierwszą część zaplanowanych przez autorkę badań z zakresu percepcji różnych przestrzeni turystycznych – w tym przypadku poddawanej rewitalizacji przestrzeni miejskiej, w początkowej (nieukończony) fazie jej funkcjonowania. W sumie, podczas 5 zorganizowanych wycieczek, przeprowadzono 90 ankiet. Zastosowano próbę okolicznościową – badaniom poddano wszystkie osoby uczestniczące w wycieczkach, które wyraziły na to zgodę. Taki dobór próby był celowy – jedynym kryterium doboru ankietowanych było kryterium różnorodności grupy pod względem społeczno-demograficznym – istotnym było, aby respondenci nie reprezentowali wyspecjalizowanych grup zawodowych (zwiedzanie „zamknięte”, skierowane do przedstawicieli konkretnych branż, firm itp.). Na potrzeby niniejszego artykułu posłużono się jedynie częścią uzyskanych w badaniu danych – dotyczących doznań multisensorycznych w przestrzeni postindustrialnej: rodzaju wrażeń zmysłowych, ich natężenia oraz odczuć-emocji pojawiających się podczas zwiedzania.

Analizując sytuację społeczno-demograficzną respondentów można zauważyć pewne prawidłowości. Struktura płci była wyrównana, z niewielką przewagą kobiet (53%). Wyraźnie dominowała wśród respondentów grupa osób w wieku 30-50 lat – osoby te stanowiły aż 57% badanych. Drugą dominującą grupą wiekową byli respondenci w wieku 51-70 lat (25%). Ponad połowa osób przyznała, że zarówno pochodzi, jak i aktualnie zamieszkuje w Łodzi, natomiast spośród osób urodzonych, bądź mieszkających w innych miejscowościach dominowali ci, urodzeni na terenie dzisiejszego województwa łódzkiego oraz mazowieckiego, w tym głównie w Warszawie. Dosyć ciekawych spostrzeżeń dostarcza analiza struktury zawodowej respondentów. Uczestnicy sondażu reprezentowali w znacznej liczbie zawody wyuczone i wykonywane związane z architekturą, architekturą krajobrazu, geodezją i budownictwem, co pokazuje specjalistyczne zainteresowania obiektem jakim są poddane rewitalizacji budynki dawnej elektrowni.

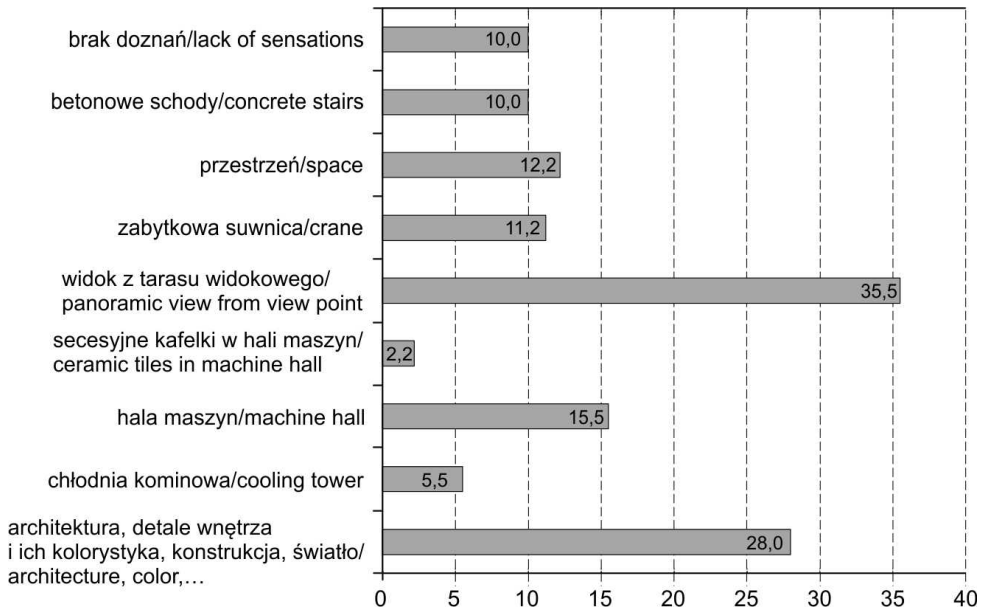
W celu określenia doznań multisensorycznych, respondentów poproszono o określenie skali natężenia działania bodźców w zwiedzanej przestrzeni na poszczególne zmysły (0 – brak oddziaływania, 5 – bardzo duże oddziaływanie)². Wśród badanych nie było osób, które określiłyby natężenie działania bodźców przestrzeni na zmysł wzroku na poziomie 0. Również z wyliczonej dla wartości średniej arytmetycznej wynika, że najwyżej oceniono działanie bodźców na zmysł wzroku (średnia arytmetyczna 4,5), następnie: na zmysł słuchu (średnia arytmetyczna 2,0), dotyku (średnia arytmetyczna 1,3), a najniżej węchu (średnia arytmetyczna 0,7). Mimo, iż oddziaływanie zmysłu wzroku jest największe, pozostałe bodźce sensoryczne wydają się być istotnym uzupełnieniem doświadczania przestrzeni i wpływają na całokształt doznań estetycznych, umacniając tym samym postindustrialny wizerunek przestrzeni.

Respondenci wskazali także jakie elementy zwiedzanej przestrzeni kompleksu EC1 oddziaływały na poszczególne ich zmysły (pytanie otwarte). W przypadku zmysłu wzroku 10% badanych przyznało, że mimo, że rejestrują bodźce wizualne, nie są w stanie wymienić żadnego konkretnego elementu przestrzeni.

Najczęściej pojawiającą się odpowiedzią jaką uzyskano w przypadku zmysłu wzroku była panorama miasta z tarasu widokowego (w tym widok na powstający wówczas dworzec Łódź Fabryczna) (35,5%) (ryc.1). Aż 28% respondentów wskazało ponadto na elementy związane z architekturą obiektu, detalami architektonicznymi wnętrza i ich kolorystyką, a także światłem i przemysłowymi elementami konstrukcyjnymi.

Ponadto wymieniano tu także Halę Maszyn (15,5%), przestrzeń (12,2%), zabytkową suwnicę (11,2%) oraz betonowe schody (10%) i chłodnię kominową (5,5%). Pojawili się także respondenci, dla których istotne w tym przypadku były secesyjne kafelki w Hali Maszyn, uznawane za cenny, znany i rozpoznawalny detal architektoniczny obiektu (2,2%). Ponadto, pojedyncze odpowiedzi wskazywały na takie elementy wyposażenia przestrzeni jak: wahadło Faucoult'a w chłodni komi-

² W badaniu analizie poddano 4 spośród 5 zmysłów: wzrok, słuch, węch i dotyk (pominięto celowo zmysł smaku).

Ryc. 1. Wybrane elementy przestrzeni kompleksu EC1 w Łodzi postrzegane przez respondentów zmysłem wzroku (w procentach)

Fig. 1. Selected elements of EC1 post-industrial complex in Łódź perceived by the respondents by the sense of sight (in percentage)

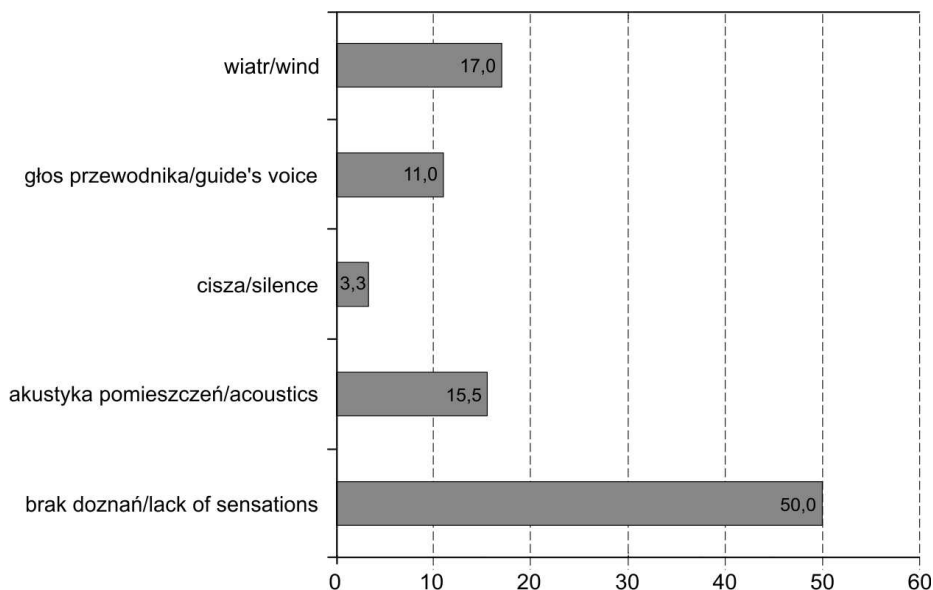
Źródło: opracowanie własne na podstawie sondażu ankietowego.

Source: own elaboration based on survey questionnaire.

nowej czy też Planetarium. Podkreślano masywną, techniczną atmosferę miejsca, co było między innymi potęgowane poprzez puste, niezagospodarowane jeszcze przestrzenie. Dokonując zatem analizy odczuć wzrokowych można zauważyć, że zmysłem wzroku postrzegany był przede wszystkim ogólny wygląd obiektu, jego architektura i detale wnętrza. Wyróżniono także najważniejsze obiekty eksponowane w przestrzeni, jednak istotnym wydaje się fakt, że miały one dużo mniejsze znaczenie niż wrażenia ogólne.

Mimo, iż znaczna część respondentów nie wskazała na inne doznania niż wzrokowe (brak doznań z zakresu zmysłu słuchu 50%, zmysłu dotyku 66,6%, zmysłu węchu 75%), elementy postrzegane za pomocą pozostałych zmysłów uwypukliły te wymiary przestrzeni kompleksu EC1 w Łodzi, na które zmysł wzroku pozostał obojętny.

Analizując doznania słuchowe najczęściej pojawiały się (ryc. 2): dźwięk wiatru w zwiedzanych pomieszczeniach oraz na tarasie widokowym (17%), akustyka pomieszczeń (15,5%), a także głos przewodnika (11%) i sama cisza (3,3%). Pojedyncze osoby wskazały także na odgłosy miasta na tarasie widokowym, kroki na betonie oraz dźwięki wind, którymi uczestnicy przemieszczali się pomiędzy poszczególnymi kondygnacjami.

Ryc. 2. Wybrane elementy przestrzeni kompleksu EC1 w Łodzi postrzegane przez respondentów zmysłem słuchu (w procentach)

Fig. 2. Selected elements of EC1 post-industrial complex in Łódź perceived by the respondents by the sense of hearing (in percentage)

Źródło: opracowanie własne na podstawie sondażu ankietowego.

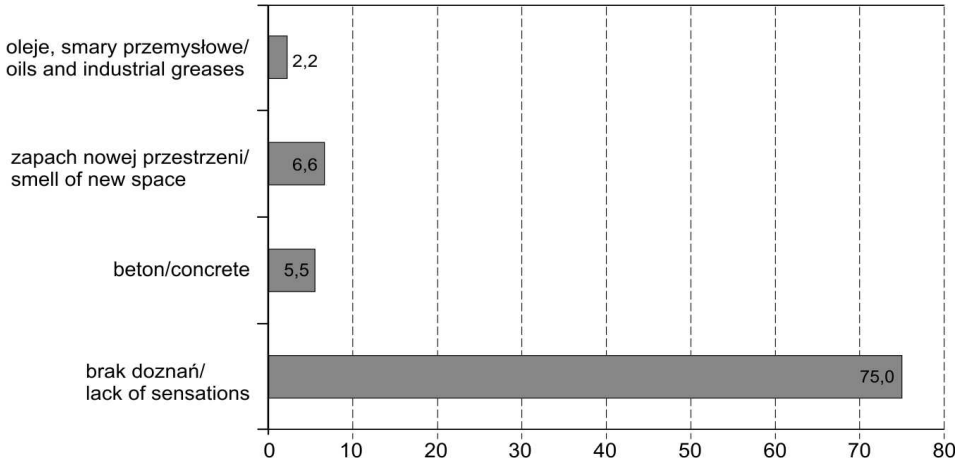
Source: own elaboration based on survey questionnaire.

W przypadku doznań zapachowych najczęściej pojawiającymi się elementami były (ryc. 3): zapach nowo wybudowanego obiektu („zapach nowości”) (6,6%), zapach betonu (5,5%) oraz olejów i smarów przemysłowych (2,2%). Uczestnicy zarejestrowali ponadto zapach kawy (w kawiarni usytuowanej tuż przy wejściu na teren kompleksu), „zapach techniki”, starych murów, a nawet stęchlizny. Najsilniejszymi doznaniem węchowymi są zatem te, związane z postindustrialnym charakterem przestrzeni kompleksu EC1.

Wśród bodźców dotykowych wymieniano (ryc. 4): faktury ścian, podłóg oraz detali architektonicznych (13,3%), chłód balustrad na klatkach schodowych (6,6%), a także secesyjne kafelki w Hali Maszyn (5,5%) i beton (4,4%).

Respondentów poproszono także o określenie jakie odczucia-emocje wywołuje w nich kompleks EC1 w Łodzi (pytanie otwarte) (rys. 5). Jedyne 8,8% ankietowanych przyznało, że nie odczuwa żadnych emocji (62,5% z nich była rodowitymi łódzianami, nadal mieszkającymi w Łodzi). Spośród wielu bardzo różnorodnych odpowiedzi najwięcej osób przyznało, że odczuwa dumę z powstałego w Łodzi obiektu (14,4%), a także ciekawość względem nowego przedsięwzięcia (11%) i podziw wobec niego (11%). Nostalgii i sentyment związany z dawnym łódzkim dziedzictwem kulturowym odczuwało 10%, natomiast ekscytację i fascynację wobec nowej przestrzeni miasta 7,7% badanych. Wśród odpowiedzi pojawiły się także nieliczne emocje negatywne jak: odizolowanie, wyobcowanie w przestrze-

ni, pustka i smutek (w sumie 3%), co może mieć związek z faktem, iż obiekt jest w trakcie rewitalizacji, a co za tym idzie nie wszystkie miejsca na terenie kompleksu są już zagospodarowane i posiadają wyraźny przekaz.

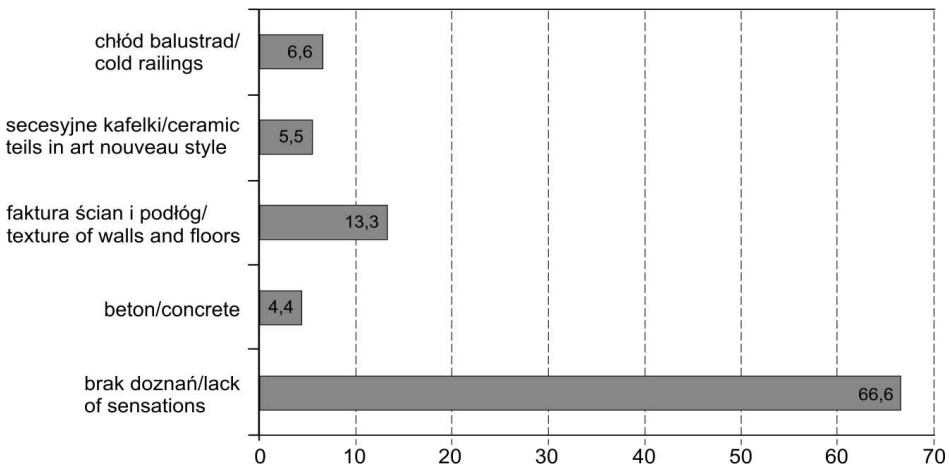

Ryc. 3. Wybrane elementy przestrzeni kompleksu EC1 w Łodzi postrzegane przez respondentów zmysłem węchu (w procentach)

Fig. 3. Selected elements of EC1 post-industrial complex in Łódź perceived by the respondents by the sense of smell (in percentage)

Źródło: opracowanie własne na podstawie sondażu ankietowego.

Source: own elaboration based on survey questionnaire.

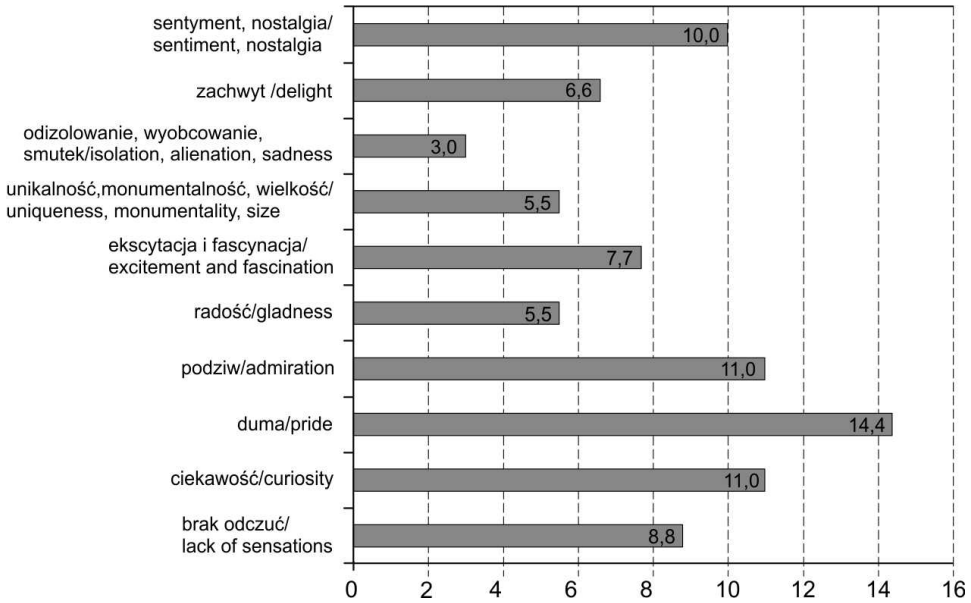

Ryc.4. Wybrane elementy przestrzeni kompleksu EC1 w Łodzi postrzegane przez respondentów zmysłem dotyku (w procentach)

Fig.4. Selected elements of EC1 post-industrial complex in Łódź perceived by the respondents by the sense of touch (in percentage)

Źródło: opracowanie własne na podstawie sondażu ankietowego.

Source: own elaboration based on survey questionnaire.

Ryc. 5. Wybrane odczucia-emocje respondentów w kompleksie EC1 w Łodzi (w procentach)

Fig. 5. Selected feelings-emotions of respondents in EC1 post-industrial complex in Łódź (in percentage)

Źródło: opracowanie własne na podstawie sondażu ankietowego.

Source: own elaboration based on survey questionnaire.

PODSUMOWANIE

Kompleks postindustrialny EC1 w Łodzi stanowi nową przestrzeń miejską, w której stopniowo zaczynają pojawiać się funkcje kulturalne, edukacyjne oraz rozrywkowe, dzięki czemu staje się ona przestrzenią rekreacyjną, w tym turystyczną. Zastosowany w badaniach sondaż ankietowy pokazał, iż znaczną część odwiedzających stanowią osoby młode i w średnim wieku, a także posiadające specjalistyczne wykształcenie związane z architekturą i budownictwem. Odwiedzający kompleks EC1 to zatem dość świadoma grupa społeczna, o specjalistycznych zainteresowaniach, co z pewnością miało wpływ na uzyskany obraz przestrzeni, który zawsze jest zdeterminowany fizycznie, społecznie i kulturowo. Analizując doznania multisensoryczne, dominującym okazał się zmysł wzroku, jednak pojawiające się wrażenia słuchowe, dotykowe czy węchowe stanowiły istotne uzupełnienie odbioru przestrzeni. Respondenci zwrócili uwagę na takie elementy jak: akustyka pustych, przemysłowych przestrzeni, zapachy olejów, smarów i betonu czy chłód balustrad. Badania pokazują, iż przestrzeń kompleksu EC1 w Łodzi posiada istotny kontekst materialny i niematerialny, a dzięki odniesieniu do dziedzictwa kulturowego obszaru i jego szczególnych walorów industrialnych połączonych z elementami nowoczesnymi jest przestrzenią „zakotwiczoną”, z zachowaną cią-

głością tożsamości miejsca. Nowa przestrzeń miejska jaką jest kompleks EC1 w Łodzi to zatem zarówno suma elementów fizycznych, jak i wrażenia pojawiające się w sferze percepcyjno-psychologicznej człowieka, niematerialne sposoby jej pojmowania. To płaszczyzna asomatyczna, pozornie niedostrzegana, odbierana subiektywnie przez jednostkę. Dzięki doznaniom zmysłowym posiada subiektywne tonacje i zabarwienia, które stanowią o specyficznej atmosferze miejsca.

Literatura

- Affek A., 2011, Wartości krajobrazu opuszczonego przez ludność na przykładzie byłej rusińskiej wsi Borysławka, [w:] J. Plit (red.), Niematerialne wartości krajobrazów kulturowych, *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, nr 15, KKK PTG, Sosnowiec, 148-160.
- Agapito D., Mendes J., Valle P., 2013, Exploring the conceptualization of the sensory dimension of tourist experiences, *Journal of Destination Marketing&Management*, 2 (2013), 62-73.
- Bernat S., 2014, Potencjał turystyki dźwiękowej, *Turystyka Kulturowa*, 6/2014, www.turystykakulturowa.org, 62-73.
- Bernat S., 2015, *Dźwięk w krajobrazie*, wyd. UMCS Lublin.
- Gehl J., 2009, *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*, wyd. RAM, Kraków.
- Gołaszewska M., 1997, *Estetyka pięciu zmysłów*, PWN, Kraków.
<https://ec1.lodz.pl>, data dostępu: 05.01.2017.
- Jałowicki B., 2012, *Czytanie przestrzeni*, wyd. WSE Kraków, Kraków-Rzeszów-Zamość.
- Kaczmarek J., 2005, *Podejście geobiograficzne w geografii społecznej. Zarys teorii i podstawy metodyczne*, wyd. UŁ, Łódź.
- Kaczmarek S., 2001, *Rewitalizacja obszarów przemysłowych. Nowy wymiar w rozwoju miast*, wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kowalczyk A., 2008, Preferencje dźwięków w krajobrazie, [w:] *Dźwięk w krajobrazie jako przedmiot badań interdyscyplinarnych. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, XI, wyd. UMCS w Lublinie, Lublin, 36-43.
- Kowalczyk A., 2014, Fenomenologia przestrzeni turystycznej, *Turyzm*, 24/1, 9-15.
- Liszewski S., 2008, Miasto jako przedmiot badań geografii turystyki w Polsce, *Turyzm*, 18/1, 27-38.
- Losiak R., Tańczuk R., 2015, Pejzaż dźwiękowy miejsca zamieszkania w doświadczeniu wrocławian, *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*, 15, 191-203.
- Majchrzyk J., 2010, Odkrywczy Ziemi Obiecanej – wartościowanie przestrzeni Łodzi przez mieszkańców osiedla akademickiego Uniwersytetu Łódzkiego, [w:] M. Madurowicz (red.), *Wartościowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*, wyd. UW, Warszawa, 317-330.
- Mokras-Grabowska J., 2014, Przestrzeń turystyczno-artystyczna Łodzi na przykładzie Galerii Urban Forms, *Turyzm*, 24/2, 25-33.
- Mordwa S., 1993, Wyobrażenia przestrzeni miejskiej Łodzi, *Kronika miasta Łodzi*, z. 2, 69-80.
- Mordwa S., 2003, *Wyobrażenia przestrzeni miast Polski środkowej. Na podstawie badań młodzieży licealnej*, wyd. UŁ, Łódź, 174 s.
- Słownik Języka Polskiego*, 1981, red. M. Szymczak, wyd. PWN, Warszawa.
- Stasiak A., 2013, Produkt turystyczny w gospodarce doświadczeń, *Turyzm*, 23/1, Łódź, 29-38.

- Szafrańska E., Kaczmarek J., 2007, Percepcja przestrzeni – pomiędzy prawdą a autentycznością, [w:] M. Madurowicz (red.), *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej*, wyd. WGiSR UW, Warszawa, 47-62.
- Szkurlat E., 2007, Psychologiczne i kulturowe uwarunkowania percepcji środowiska, [w:] M. Madurowicz (red.), *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej*, wyd. WGiSR UW, Warszawa, 63-72.
- Tuan Y. - F., 1987, *Przestrzeń i miejsce*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Urry J., 2002, *The tourist gaze*, Sage Publications, London.
- Wieczorkiewicz A., 2008, *Apetyt turysty. O doświadczaniu świata w podróży*, wyd. UNIWERSYTAS, Kraków.
- Więckowski M., 2014, Przestrzeń turystyczna – próba nowego spojrzenia, *Turyzm*, 24/1, 17-24.
- Włodarczyk B., 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, wyd. UŁ, Łódź.
- Zajadacz A., 2011, Subiektywna przestrzeń turystyczna w świetle biografii turystycznych osób niesłyszących, [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń turystyczna – czynniki, różnorodność, zmiany*, wyd. UW, Warszawa, 109-118.
- Zajac M., 2010, Percepcja przestrzeni miejskiej, [w:] M. Madurowicz (red.), *Wartościowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*, wyd. UW, Warszawa, 47-55.

Summary

Space is the sum of both – physical elements, as well as values, symbols and sensations occurring during exploration of the space. To better understand the tourist space, different, intangible ways of it must be acknowledged, including its multisensory character. Urban space is one of the types of tourist space, in which revitalized areas gain special meaning and give the opportunity of unique tourist experiences, including: sights, sounds, smells and touches. Urban space is thus multidimensional and multisensory. Post-industrial complex EC1 in Łódź is undoubtedly a new tourist space in the city. Research on tourist perception in that complex presented in the article, aimed at determining the level of multisensory perception, as well as feeling-emotions arising during the visit. The survey questionnaire was attended by 90 participants – mainly young and middle-aged, most of them inhabitants of Łódź, largely representing professions connected with architecture, which confirm specialistic interests of the visitors connected with revitalisation. The sense of sight was claimed to be the most important, but also sequently: sense of hearing, touch and smell. Among the elements perceived with the sense of sight, most frequent was the general impression, related to post-industrial character of the building. In case of sense of hearing the most frequently mentioned was the acoustics of the building, in case of the sense of touch – textures of walls, floors and architectural elements, in case of sense of smell – the „technical” smell of the visited complex. The most frequently mentioned feelings-emotions were: pride, curiosity, admiration, nostalgia, fascination and excitement. The study has shown how important in urban space exploration is its intangible, immaterial layer connected with multisensory experiences.